

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

Mariusz Nowak

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polska

ORCID: 0000-0002-5307-8958

mnowak@doktorant.umk.pl

Dowody elektroniczne w postępowaniu cywilnym na tle prawnoporównawczym

ABSTRAKT

Nieustanny rozwój technologiczny zmienia wszystkie aspekty życia człowieka. Rewolucja cyfrowa doprowadziła do powstania wielu nowych możliwości pozyskiwania i przedstawiania dowodów, bezpowrotnie zmieniając postępowanie dowodowe. Na skutek zwiększającej się informatyzacji proces cywilny uległ usprawnieniu – poprawiła się jego szybkość i jakość. Rola nowoczesnych technologii przejawia się m.in. w możliwości przeprowadzenia postępowania dowodowego przy wykorzystaniu urządzeń przenoszących obrazy i dźwięki lub w możliwości wykorzystywania w sądzie danych i informacji zapisanych w formie elektronicznej. Konsekwencją jest występowanie dowodów elektronicznych. Problematyka dowodu elektronicznego została poruszona w literaturze prawa karnego i kryminalistyki. Nie doczekała się jednak zbyt wielu opracowań z zakresu postępowania cywilnego, mimo że omawiane dowody są mocno zakorzenione w sprawach cywilnych i od dawna wykorzystywane są w postępowaniu dowodowym. Poczynienie rozważań w zakresie tytułowego zagadnienia wymagało sformułowania jego definicji dla potrzeb postępowania cywilnego. Autor wskazał miejsce dowodów elektronicznych w systemie prawa i doszedł do wniosku, że warto byłoby rozważyć wyodrębnienie ich jako samodzielnego środka dowodowego z uwagi na istotne różnice między nimi a innymi rodzajami dowodów oraz ich skomplikowany charakter. Poczynione rozważania wskazują, że dopuszczalność elektronicznego materiału dowodowego należy badać w sposób zindywidualizowany, a brak szczegółowych regulacji może stwarzać liczne problemy praktyczne.

Słowa kluczowe: dowody elektroniczne; postępowanie cywilne; informatyzacja; proces cywilny; postępowanie dowodowe

WPROWADZENIE

Użytkownicy internetu coraz częściej tworzą ślad cyfrowy. Według najnowszych badań Pew Research Center aż 96% Amerykanów posiada jakiś telefon komórkowy, 90% systematycznie korzysta z internetu, 81% ma smartfon, 75% posiada komputer stacjonarny lub laptop, a 50% ma tablet. Szacunkowo co sekundę tworzy się 1,7 MB danych na każdą osobę na Ziemi, co daje nieprawdopodobnie 2,5 trylionu bajtów danych tworzonych każdego dnia¹. Postępująca informatyzacja doprowadziła do powstania nowych możliwości globalnej komunikacji i interakcji – powstała globalna przestrzeń komunikacyjna, bez zwykłych ograniczeń czasu i odległości². Komunikacja elektroniczna staje się coraz bardziej dominującym środkiem komunikacji ze względu na jej zalety w porównaniu z komunikacją tradycyjną (papierową):

- dane są generowane, przesyłane i przetwarzane w tym samym środowisku (cyberprzestrzeni) i przy wykorzystaniu takich samych środków;

¹ L.A. Sannicandro, *Digital Evidence in Civil and Criminal Tax Cases*, "Journal of Tax Practice & Procedure" 2019, vol. 21(5), s. 23.

² Zob. R. Čėsna, *Aspects of Using Electronic Evidence in Civil Proceedings*, "Jurisprudencija" 2007, no. 10, s. 92; S. Mason, D. Seng, *Electronic Evidence*, London 2017, s. 25.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

- przesyłanie danych z jednego miejsca na świecie do drugiego następuje bez opóźnień czasowych i niezależnie od odległości;
- proces powielania i kopiowania danych elektronicznych jest stosunkowo szybki i niedrogi;
- dane elektroniczne są łatwe w przechowywaniu, nie wymagają dużo miejsca do archiwizacji³.

Poza zaletami istnieją także problematyczne aspekty wykorzystania danych elektronicznych, które warto odnotować. Trudności może sprawiać wykrycie oraz przesłедzenie manipulacji danymi elektronicznymi⁴. W tradycyjnym dokumencie papierowym zmiany lub modyfikacje zostawiają fizyczne ślady. Biegły posiadający wiadomości specjalne z zakresu medycyny sądowej może przeanalizować właściwości chemiczne atramentu na dokumencie papierowym w celu ustalenia, czy użyto więcej niż jednego przyboru do pisania lub czy atrament został użyty w czasie, w którym dokument został rzekomo napisany. W przypadku danych utrwalonych w postaci fizycznej zmiana informacji jest możliwa do wykrycia za pomocą standardowych sposobów od dawna znanych w kryminalistyce, natomiast w przypadku danych elektronicznych konwencjonalne metody kryminalistyczne okażą się nieprzydatne⁵. Ponadto komunikacja elektroniczna może odbywać się anonimowo – osoby, które komunikują się w sposób elektroniczny, mogą się nie znać ani nie widzieć, co stwarza problem identyfikacji osoby, która przesłała lub stworzyła dane elektroniczne⁶.

Warto zauważyć, że w niektórych postępowaniach cywilnych istnienie takich działań lub wyniki takich procesów mogą zostać udowodnione jedynie za pomocą danych elektronicznych⁷. Pozyskane dane elektroniczne mogą okazać się więc niezbędne i być jedynym możliwym sposobem dojścia do prawdy oraz podstawą dowodową, co niewątpliwie podkreśla znaczenie danych zapisanych w formie elektronicznej i może być bardzo istotne w konkretnych sprawach cywilnych (np. w sprawach, w których wykorzystywane są dane billingowe)⁸. Usprawnienie komunikacji doprowadziło również do łatwiejszego i szybszego zawierania umów oraz świadczenia usług. W efekcie nastąpił rozwój stosunków handlowych – handlu elektronicznego⁹. Powstały nowe możliwości gromadzenia danych i przesyłania dokumentów¹⁰. Firmy przy pomocy internetu wymieniają dane, negocjują umowy, przyjmują skargi konsumenckie, a także zawierają transakcje poprzez sprzedaż towarów w sklepach internetowych. Elektroniczne wiadomości z danymi są tworzone i przesyłane przy pomocy nowoczesnych

³ Zob. R. Čėsna, *op. cit.*, s. 92.

⁴ *Ibidem*.

⁵ S. Mason, D. Seng, *op. cit.*, s. 89.

⁶ Zob. R. Čėsna, *op. cit.*, s. 92.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Zob. uchwała SN z dnia 6 sierpnia 2020 r., III CZP 78/19, Legalis nr 2422748.

⁹ Zob. R. Čėsna, *op. cit.*, s. 92.

¹⁰ Dane elektroniczne bardzo często wykorzystywane są w sprawach gospodarczych (handlowych). W dniu 1 stycznia 2021 r. weszła w życie nowelizacja Kodeksu spółek handlowych, wdrożona ustawą z dnia 30 sierpnia 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks spółek handlowych oraz niektórych innych ustaw (t.j. Dz.U. 2021, poz. 1090). Jedną z najważniejszych zmian jest nowy rejestr akcjonariuszy, w którym zarejestrowaniu podlegają akcje spółek niebędących osobami fizycznymi (art. 328¹ § 1 k.s.h.). Zgodnie z art. 328¹ § 2 k.s.h. rejestr akcjonariuszy prowadzony jest w formie elektronicznej, która może mieć formę rozproszonej i zdecentralizowanej bazy danych.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

środków komunikacji elektronicznej¹¹. Przeniesienie niektórych procesów biznesowych do przestrzeni elektronicznej doprowadziło do generowania w cyberprzestrzeni danych elektronicznych¹². W taki sposób powstają dowody elektroniczne. Zagadnienie wykorzystania danych elektronicznych w postępowaniu cywilnym wydaje się być jednym z najważniejszych zagadnień w zakresie harmonizacji możliwości korzystania z informacji zapisanych w cyberprzestrzeni lub realnym świecie. System prawny powinien umożliwić przedstawienie sądowi danych elektronicznych i wykorzystanie ich jako dowodu. Istnieje zatem konieczność naukowej analizy wykorzystywania danych elektronicznych oraz wiarygodności takich danych.

W teorii wskazuje się, że pojęcie informacji jest niejednoznaczne i niedefiniowalne z uwagi na jego pierwotny, elementarny charakter¹³. Zgodnie z definicją słownikową informacja to „dane wskazane przez komputer”¹⁴.

Początkowo terminem „informacja” posługiwano się sporadycznie, przede wszystkim w dyscyplinie nauk społecznych. Na skutek rozwoju nauki rozszerzono jego stosowanie na cybernetykę i biologię¹⁵.

Informacja ma charakter niematerialny, lecz jest przekazywana i zapisywana za pomocą obiektów materialnych¹⁶. Zgodnie z polskim systemem prawnym informacja nie może być rzeczą, więc nie może być przedmiotem własności. Warto jednak zauważyć, że może mieć wartość ekonomiczną, a także być przedmiotem praw majątkowych. Na podstawie art. 44 k.c. prawa majątkowe mogą stanowić mienie oraz podlegają ochronie prawnokarnej¹⁷.

Temat dowodów elektronicznych jest bardzo aktualny, ponieważ stale rośnie ilość informacji zapisanych w formie cyfrowej, a także częstość ich wykorzystywania. Ponadto mogą one być stosowane w różnych sferach życia, co uzasadnia potrzebę prowadzenia badań naukowych oraz wprowadzenia optymalnego podejścia do technologii informatycznych w postępowaniach sądowych. Nie budzi wątpliwości, że w ostatnich latach coraz więcej procesów cywilnych dotyczy spraw, w których powstał spór o informacje zapisane w postaci elektronicznej (m.in. zamieszczone w internecie, np. na portalach społecznościowych). W takiej kategorii spraw konieczna jest analiza dowodów utrwalonych w formie cyfrowej przez sądy¹⁸.

¹¹ Zob. R. Čėsna, *op. cit.*, s. 92.

¹² *Ibidem*.

¹³ Zob. B. Stefanowicz, *Społeczne funkcje informacji*, „Studia Informatica” 2009, nr 24, s. 279; M. Kłodawski, *Pojęcie informacji w naukach teoretycznoprawnych*, 2012, https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/316/Maciej_Klodawski_-_Pojecie_informacji_w_naukach_teoretycznoprawnych.pdf (dostęp: 27.04.2024), s. 1; *Informacja*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/informacja;3914686.html> (dostęp: 27.04.2024).

¹⁴ Zob. *Informacja*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/informacja;2466189.html> (dostęp: 27.04.2024).

¹⁵ A. Lach, *Dowody elektroniczne w procesie karnym*, Toruń 2004, s. 18.

¹⁶ Zob. B. Stefanowicz, *Informacja*, <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/4341/Rep'InformacjaCalosc'2014.docx?sequence=1&isAllowed=y> (dostęp: 27.04.2024), s. 8.

¹⁷ A. Adamski, *Prawo karne komputerowe*, Warszawa 2000, s. 99. Przykładem praw majątkowych do informacji, które korzystają z ochrony prawnokarnej, mogą być autorskie prawa majątkowe do programu komputerowego.

¹⁸ Obecnie kraje europejskie nie mają rozwiniętych zasad regulujących dowody elektroniczne. Wyjątkiem jest prawo ukraińskie, które znacznie rozbudowało regulacje dotyczące dowodów cyfrowych (zob. K. Drogoziuk, N. Golubeva, *Web-Page Screenshots as Evidence in Civil Procedure of Ukraine*, „Masaryk University Journal of Law & Technology” 2019, vol. 13(1), s. 88). Wydaje się, że postępująca informatyzacja postępowania cywilnego wiąże się z wprowadzaniem wielu nowych technologii informatycznych, w tym również sztucznej inteligencji. Wskazuje na to przyjęcie Europejskiej Karty Etycznej CEPEJ w sprawie wykorzystania sztucznej inteligencji w systemach sądowych i powiązanych (zob. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ),

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

Opracowanie możliwych ulepszeń w zakresie wykorzystywania, przeprowadzania, gromadzenia i prezentacji dowodów elektronicznych, które mogą być przydatne w postępowaniach sądowych w Polsce, powinno zostać poprzedzone sformułowaniem definicji dowodu elektronicznego oraz wskazaniem jego cech i miejsca w systemie prawa.

POJĘCIE DOWODU ELEKTRONICZNEGO I CYFROWEGO

Zastosowanie nowoczesnych technologii w praktyce sądowej przejawia się m.in. w możliwości wykorzystania w procesie cywilnym elektronicznych środków dowodowych¹⁹. Kodeks postępowania cywilnego²⁰ nie zawiera definicji legalnej dowodów elektronicznych. W polskiej literaturze prawniczej problematyka dowodu elektronicznego została podjęta dla potrzeb procesu karnego i kryminalistyki, ale doczekała się niewielu opracowań z zakresu postępowania cywilnego, mimo że omawiane dowody są mocno zakorzenione w sprawach cywilnych i od dawna wykorzystuje się je w postępowaniu dowodowym.

Zarówno w literaturze krajowej, jak i w literaturze zagranicznej sformułowano wiele definicji dowodów elektronicznych. Najczęściej składają się one z trzech elementów:

- odniesienia do danych (dotyczą informacji przechowywanych w formie elektronicznej, takich jak tekst, zapis dźwięku, zapis obrazu, zapis obrazu i dźwięku);
- słowa *komputer* (należy je rozumieć w najszerszym możliwym znaczeniu, obejmującym każde urządzenie, które przechowuje, przetwarza lub przesyła dane);
- założenia, że dowody muszą być istotne i dopuszczalne²¹.

W Wytycznych Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie dowodów elektronicznych w postępowaniu cywilnym i administracyjnym została przyjęta szeroka koncepcja definicji dowodu elektronicznego, według której „dowody elektroniczne oznaczają wszelkie dowody pochodzące z danych zawartych w dowolnym urządzeniu lub przez nie wytworzone, których działanie zależy od oprogramowania lub danych przechowywanych w systemie komputerowym lub sieci lub przesyłanych przez nie”²².

European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and Their Environment, 2018, <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>, dostęp: 27.04.2024). Możliwości zastosowania sztucznej inteligencji w pracy sądów cywilnych przy rozstrzyganiu niektórych kategorii sporów (wydanie postanowienia sądu, rozpatrywanie spraw w trybie wyroku uproszczonego, a więc niejako powierzenie decyzji maszynie zamiast sędziemu) wzbudzają wiele kontrowersji. Niektórzy sprzeciwiają się powierzeniu jakichkolwiek funkcji decyzyjnych sądów sztucznej inteligencji ze względów etycznych i moralnych (zob. N. Kirsanova, V. Gogoleva, T. Zyabkina, K. Semenova, *The Use of Digital Technologies in the Administration of Justice in the Field of Environmental Crime*, “E3S Web of Conferences” 2021, vol. 258).

¹⁹ Istotny problem może stanowić ochrona praw i interesów polegająca na gromadzeniu, przedstawianiu i poświadczeniu dowodów zapisanych w formie elektronicznej. Urządzenia elektroniczne, takie jak smartfony, kamery użytkowe czy tablety, są bardzo rozpowszechnione, w związku z czym mogą zawierać dowody. Należy wskazać, że w niektórych postępowaniach dowód zapisany w postaci elektronicznej może być jedynym możliwym środkiem dowodowym w sprawie lub mieć większą wartość dowodową w porównaniu z innymi przeprowadzonymi dowodami.

²⁰ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. 2021, poz. 1177), dalej: k.p.c.

²¹ Zob. S. Mason, D. Seng, *op. cit.*, s. 19.

²² Zob. Council of Europe, *Electronic Evidence in Civil and Administrative Proceedings: Guidelines Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 30 January 2019 and Explanatory Memorandum*,

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

Zgodnie z definicją sformułowaną przez Naukowe Grupy Robocze ds. Dowodów Cyfrowych i Technologii Obrazowania dowody elektroniczne to „informacje o wartości dowodowej, które są przechowywane lub przesyłane w formie binarnej”²³.

W doktrynie krajowej i zagranicznej najczęściej przywoływana jest definicja dowodów cyfrowych zaproponowana przez Międzynarodową Organizację ds. Dowodów Komputerowych (International Computer Evidence Organization, IOCE): „Dowód cyfrowy to informacja przechowywana lub transmitowana w formie binarnej, która może mieć znaczenie w postępowaniu sądowym”²⁴. Definicja ta została przyjęta przez Biuro Programów Sprawiedliwości Departamentu Sprawiedliwości Stanów Zjednoczonych (Office of Justice Programs of the U.S. Department of Justice) w publikacjach *Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders* oraz *Forensic Examination of Digital Evidence: A Guide for Law Enforcement*²⁵. Tak sformułowana definicja dowodu elektronicznego jest uniwersalna – istnieje możliwość jej wykorzystania nie tylko w postępowaniach cywilnych i karnych, lecz także w postępowaniach sądowych i pozasądowych (jak np. postępowanie mediacyjne, postępowanie przygotowawcze). Były też formułowane definicje węższe, np. w publikacji *Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders* z 2008 r., w której dowody elektroniczne zostały zdefiniowane jako „informacje i dane wartościowe dla dochodzenia, które są przechowywane, odbierane lub przesyłane przez urządzenie elektroniczne”²⁶. A. Lach jako definicję dowodu elektronicznego wskazuje „informację w formie elektronicznej o znaczeniu dowodowym”²⁷.

Dla potrzeb postępowania cywilnego można powiedzieć, że dowody elektroniczne to wszelkie informacje utrwalone w formie elektronicznej, o znaczeniu dowodowym dla postępowania cywilnego. Taka definicja wydaje się odpowiednio pojemna, a jednocześnie precyzyjna i pomocna dla potrzeb klasyfikacji dowodów. Ten krótki przegląd różnych koncepcji pozwala dostrzec brak większej różnorodności w zakresie definicji dowodów elektronicznych. Definicje

<https://tm.coe.int/guidelines-on-electronic-evidence-and-explanatory-memorandum/1680968ab5> (dostęp: 27.04.2024), s. 6. Wytyczne zawierają ogólne zasady dotyczące dowodów elektronicznych, a także praktyczne porady związane z ich wykorzystywaniem w postępowaniach cywilnych. W mojej ocenie z uwagi na to, że w polskich przepisach prawa oraz w nauce postępowania cywilnego niewiele uwagi poświęcono wykorzystywaniu informacji przetwarzanej elektronicznie w postępowaniu dowodowym, warto stosować Wytyczne jako praktyczne wskazówki dotyczące postępowania z tego rodzaju dowodami.

²³ Zob. Scientific Working Groups on Digital Evidence and Imaging Technology, *Best Practices for Digital Evidence Laboratory Programs Glossary: Version 2.7*, 2011, https://www.crime-scene-investigator.net/swgde_swgit_glossary_v2-4.pdf (dostęp: 27.04.2024), s. 6.

²⁴ Zob. Federal Bureau of Investigation (FBI), <https://archives.fbi.gov/archives/about-us/lab/forensic-science-communications/fsc/april2000/swgde.htm> (dostęp: 27.04.2024); A. Lach, *Dowody elektroniczne...*, s. 28; idem, *Dowody cyfrowe w postępowaniu karnym, wybrane zagadnienia praktyczne i teoretyczne*, 2004, http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/24720/PDF/Dowody_cyfrowe_w_postepowan.pdf (dostęp: 27.04.2024), s. 1; M. Szachnitowski, *Dowód elektroniczny w postępowaniu karnym*, [w:] *Katalog dowodów w postępowaniu karnym*, red. P. Czarnecki, M. Czerwińska, Legalis 2014, pkt 1; S. Mason, D. Seng, *op. cit.*, s. 19.

²⁵ Zob. U.S. Department of Justice, *Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders*, 2001, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/187736.pdf> (dostęp: 27.04.2024), s. 48; U.S. Department of Justice, *Forensic Examination of Digital Evidence: A Guide for Law Enforcement*, 2004, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/199408.pdf> (dostęp: 27.04.2024), s. 39.

²⁶ Zob. U.S. Department of Justice, *Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders*, 2008, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/219941.pdf> (dostęp: 27.04.2024), s. 10.

²⁷ Zob. A. Lach, *Dowody elektroniczne...*, s. 28.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

są formułowane w zależności od potrzeb danej dziedziny prawa. Ich charakterystyczną cechą jest to, że operacjonalizują pojęcie dowodów elektronicznych – podają wskazówkę, jak można je analizować (np. „o znaczeniu dowodowym”).

Dowód elektroniczny określany jest wieloma innymi nazwami, np. „dowód cyfrowy”, „dowód komputerowy”, „dowód utworzony na skutek działania komputera”, „dowód IT”²⁸. Pojęcie dowodu elektronicznego zawiera w sobie szerszy zakres dowodów niż termin „dowody cyfrowe”, ponieważ obejmuje także zapisy analogowe²⁹. Ponadto większość tych nazw wiąże dowody utrwalone w postaci elektronicznej z komputerem, co w konsekwencji doprowadza do zawężenia kręgu tych dowodów jedynie do tych, w powstaniu których uczestniczył komputer. Tak rozumiane pojęcie dowodu elektronicznego należałoby uznać za zbyt wąskie, ponieważ eliminuje zapisy pozyskane za pomocą innych urządzeń (jak np. dyktafon, kamera cyfrowa)³⁰. Elektroniczne środki dowodowe mogą pochodzić z różnych źródeł (także nielegalnych), które pod względem formy i funkcji wydają się dalekie od tradycyjnych komputerów: serwery, urządzenia mobilne (takie jak smartfony i tablety), konsole do gier, podłączone urządzenia (np. głośniki inteligentne, telewizory inteligentne i inne inteligentne urządzenia), technologie do noszenia (np. opaski fitness, inteligentne zegarki), magazyn w tzw. chmurze (*cloud computing service*) i internet (w tym także *dark web*)³¹.

MIEJSCE DOWODU ELEKTRONICZNEGO W SYSTEMIE PRAWA

W nauce postępowania cywilnego wyróżnia się kilka rodzajów dowodów, istotnych z punktu widzenia poszczególnych cech i kryteriów. Ze względu na kryterium kodeksowe można wyodrębnić dowody uregulowane w Kodeksie postępowania cywilnego z nazwy³², a także inne dowody (tzw. dowody nienazwane), które mogą być wprowadzone do postępowania cywilnego na podstawie art. 309 k.p.c. (np. dowód z kodu genetycznego, dowód z badań antropologicznych)³³. Katalog środków dowodowych jest otwarty, a przepisy nie przesądzają

²⁸ Zob. S. Mason, D. Seng, *op. cit.*, s. 18 i n.; A. Lach, *Dowody elektroniczne ...*, s. 28.

²⁹ Należy podkreślić, że obecnie przyrządy umożliwiające utrwalenie informacji w postaci cyfrowej (np. smartfony, kamery cyfrowe) bezpowrotnie wyparły urządzenia służące do rejestracji sygnałów analogowych (np. magnetofon umożliwiający zapis dźwięku na taśmie magnetofonowej). Wydaje się więc, że warto używać pojęcia dowodów cyfrowych, aby podkreślić dominującą rolę informacji zapisanej w postaci cyfrowej. Zob. A. Lach, *Dowody elektroniczne ...*, s. 29 i n.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Zob. S. Mason, D. Seng, *op. cit.*, s. 1.

³² Do dowodów uregulowanych w Kodeksie postępowania cywilnego z nazwy zalicza się dowód z dokumentu, dowód z zeznań świadków, dowód z opinii biegłych, dowód z oględzin, dowód z grupowego badania krwi, dowód z przesłuchania stron oraz dowód z urządzeń przenoszących obrazy lub dźwięki. Dowody z dokumentów można podzielić na dokumenty zawierające tekst, do których zastosowanie znajdują art. 243¹–257 k.p.c., oraz dokumenty zawierające inną treść niż tekst, do których stosowany będzie art. 308 k.p.c. (które również mogą mieć postać elektroniczną). Szerzej na temat dowodu z dokumentu oraz dokumentu elektronicznego zob. F. Zedler, *Dowód z dokumentu elektronicznego w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Ius est a iustitia appellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, M. Pazdan, Warszawa 2017, s. 562–563. Uwagi historyczne zob. B. Kaczmarek-Templin, *Pojęcie dokumentu a pojęcie dokumentu elektronicznego*, [w:] *Dowód z dokumentu elektronicznego w procesie cywilnym*, Legalis 2012, § 1.

³³ Zgodnie z treścią art. 309 k.p.c. sposób przeprowadzenia dowodu innymi środkami dowodowymi niż wymienione w artykułach poprzedzających określi sąd zgodnie z ich charakterem, stosując odpowiednio przepisy

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

jednoznacznie o ich wartości. W polskim systemie prawnym dowody elektroniczne, pomimo niektórych swoich specyficznych właściwości, nie stanowią samodzielnej kategorii dowodów. Dane elektroniczne oferowane we wniosku dowodowym zazwyczaj będą stanowić dokument w świetle obowiązujących przepisów postępowania cywilnego. Sąd może również określić sposób ich przeprowadzenia zgodnie z ich charakterem, stosując odpowiednio przepisy o dowodach. Można jednak spróbować dokonać ich umiejscowienia w systemie w oparciu o tradycyjne kryteria klasyfikacji dowodów.

Czy dowody elektroniczne można zaliczyć do dowodów rzeczowych? Początkowo może się wydawać, że tak, ponieważ źródłem informacji jest rzecz (czyli tak jak np. w przypadku dowodu z dokumentu, jeżeli chodzi o badanie jego cech zewnętrznych, lub dowodu z oględzin). Takie rozwiązanie zostało przyjęte w Kodeksie postępowania cywilnego Ukrainy, w którym dowody elektroniczne zaliczono do dowodów rzeczowych. W 2004 r. art. 65 Kodeksu postępowania cywilnego Ukrainy precyzował, że dowody rzeczowe stanowią także nośniki magnetyczne, elektroniczne i inne, zawierające audiowizualne informacje o okolicznościach istotnych dla sprawy³⁴. Przyjęto między innymi, że nagrania audio i wideo należą do dowodów fizycznych, ponieważ informacje w nich zawarte są przechowywane na przedmiocie materialnym, o charakterze nieożywionym, w stanie, który się nie rozwija³⁵. Dowody elektroniczne nie posiadają jednak wielu właściwości dowodów fizycznych³⁶. Do takich cech należy zaliczyć to, że:

- podstawą materialnego dowodu jest przedmiot świata materialnego;
- informacje dowodowe w materiale dowodowym są wyrażone we właściwościach materialnych przedmiotu;
- informacje zawarte w materialnych dowodach co do zasady postrzegane są bezpośrednio³⁷.

Różnice pomiędzy dowodami elektronicznymi a dowodami tradycyjnymi zadecydowały o odstąpieniu od pierwotnej koncepcji i słusznie uznano, że dowody elektroniczne należy traktować jako samoistny środek dowodowy w postępowaniu cywilnym³⁸. W 2017 r. wyróżniono nową kategorię dowodów – dowody elektroniczne³⁹. Od 2017 r., zgodnie z art. 100 Kodeksu postępowania cywilnego Ukrainy, dowodami elektronicznymi są „informacje w formie elektronicznej (cyfrowej) zawierające informacje o okolicznościach istotnych dla sprawy, w szczególności dokumenty elektroniczne (w tym dokumenty tekstowe, grafiki, plany, fotografie, nagrania wideo i dźwiękowe itp.), strony internetowe, wiadomości tekstowe, multimedialne

o dowodach. Szerzej na temat innych środków dowodowych, do których zastosowanie znajdzie art. 390 k.p.c., zob. K. Flaga-Gieruszyńska, *Inne środki dowodowe*, [w:] *System Postępowania Cywilnego*, t. 2: *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, Warszawa 2021, s. 1407.

³⁴ Zob. C.A. Chvankin, *Audio and Video Recordings as a Type of Electronic Evidence in Civil Proceedings*, “Theory and Practice of Jurisprudence” 2020, vol. 2(18), s. 2.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Zob. bliżej: A. Shtefan, *Electronic Evidence Characteristics and Features of Use*, “Theory and Practice of Intellectual Property” 2019, no. 6, s. 2.

³⁷ Zob. C.A. Chvankin, *op. cit.*, s. 4.

³⁸ Zob. bliżej: A. Shtefan, *op. cit.*, s. 2.

³⁹ Zob. C.A. Chvankin, *op. cit.*, s. 5.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

i głosowe, metadane, bazy danych i inne dane w formie elektronicznej⁴⁰. Wydaje się, że z uwagi na istotne różnice pomiędzy dowodami elektronicznymi a dowodami klasycznymi (tradycyjnymi) można w przyszłości rozważyć wyodrębnienie dowodów elektronicznych jako osobnego rodzaju dowodów w postępowaniu cywilnym.

CECHY DOWODU ELEKTRONICZNEGO

Dowody elektroniczne to zagadnienie stosunkowo nowe w postępowaniach cywilnych. W różnych systemach prawnych przyjęto różne strategie ich wykorzystywania i przeprowadzania. Niektóre systemy wprowadziły nowe przepisy dotyczące dowodów utrwalonych w postaci elektronicznej (np. Kodeks postępowania cywilnego Ukrainy, który wyszczególnia dowody elektroniczne jako odrębne środki dowodowe). Inne natomiast analogicznie stosują obowiązujące przepisy o dowodach (np. polski Kodeks postępowania cywilnego)⁴¹.

Nowe przepisy zazwyczaj kładą nacisk na różnice pomiędzy dowodami tradycyjnymi a dowodami elektronicznymi. Takie rozwiązanie może uniemożliwić prawnikom wykorzystanie ich doświadczenia i znajomości prawa dowodowego przy dokonywaniu oceny i interpretacji dowodów elektronicznych, często wywołując poczucie niepewności i zagubienia. W przypadku odpowiedniego stosowania istniejących przepisów nacisk kładziony jest na podobieństwa pomiędzy dowodami elektronicznymi i tradycyjnymi. Prawnicy mogą wykorzystać swoje doświadczenie i znajomość zasad postępowania dowodowego, ale brak reguł dotyczących wykorzystywania dowodów elektronicznych może skutkować niewłaściwym zastosowaniem zasad dowodowych⁴². Ponadto zasady przewidziane w przepisach postępowania cywilnego mogą okazać się niewystarczające do należytego przeprowadzania elektronicznych środków dowodowych, a także do ich oceny, na co wskazują liczne błędy sądów w zakresie wykorzystywania danych billingowych⁴³. Niezależnie więc od przyjętych rozwiązań prawnicy muszą znać szczególne cechy dowodów elektronicznych, aby móc prawidłowo posługiwać się elektronicznym materiałem dowodowym. Możliwość wykorzystywania dowodów elektronicznych oznacza również możliwość ich gromadzenia i prezentowania przed sądem. Wydaje się, że warto

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Zob. S. Mason, D. Seng, *op. cit.*, s. 84.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Zob. Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli. Uzyskiwanie i przetwarzanie przez uprawnione podmioty danych z bilingów, informacji o lokalizacji oraz innych danych, o których mowa w art. 180 c i d ustawy Prawo telekomunikacyjne*, 2013, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,5421,vp,7038.pdf> (dostęp: 27.04.2024), s. 11 i n. Billing (dane billingowe) to rejestrowane wykazy połączeń, które zawierają takie dane jak: data i godzina rozpoczęcia połączenia oraz czas jego trwania; numer wywołujący połączenie; numer wywoływany; numer seryjny urządzenia (numer IMEI – *International Mobile Equipment Identity*), który przyjmował połączenie lub je wywoływał; inne dodatkowe dane. Billing można rozumieć jako wykaz połączeń, który będzie stanowić inny szczególny środek dowodowy w rozumieniu art. 309 k.p.c., do którego należy odpowiednio stosować przepisy dotyczące dowodu z dokumentu. Szerzej na temat wykorzystywania danych billingowych w postępowaniu cywilnym zob. J. Misztal-Konecka, *Bilingi i nagrania rozmów jako dowody w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Ewolucja prawa polskiego pod wpływem technologii informatycznych. Elektroniczne aspekty wymiaru sprawiedliwości*, red. J. Misztal-Konecka, G. Tylec, Lublin 2012, s. 150–153.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

wskazać kilka szczególnych cech tego środka dowodowego, szczególnie z uwagi na to, że w teorii polskiego prawa procesowego cywilnego nie podjęto próby ich identyfikacji.

Dowody elektroniczne mają następujące cechy:

- niematerialny charakter. Dowody elektroniczne powstają (przy użyciu określonych urządzeń i oprogramowania) i istnieją w określonym środowisku – w przestrzeni niematerialnej, dlatego nie posiadają cech dowodów tradycyjnych czy też cech charakterystycznych dla obiektów świata materialnego (np. nie można ich zobaczyć lub analizować bez użycia odpowiednich środków technicznych)⁴⁴;
- zależność od urządzeń i oprogramowania. Informacje zapisane w formie elektronicznej nie mogą być postrzegane bezpośrednio. Dowody elektroniczne składają się z danych zakodowanych przez określone rodzaje sygnałów, które nie są dostępne do bezpośredniego odbioru przez ludzkie zmysły bez użycia odpowiednich środków technicznych⁴⁵. Aby wydobyć informacje z zakodowanych danych utrwalonych w postaci elektronicznej, najpierw zakodowane dane muszą zostać przekształcone przez urządzenia z odpowiednim oprogramowaniem, które są w stanie je przekształcić na formę czytelną dla człowieka (np. tekst, obraz lub dźwięk)⁴⁶. Uzyskanie informacji z dowodu elektronicznego wymaga więc użycia odpowiedniego sprzętu i oprogramowania;
- łatwość kopiowania. Dowody elektroniczne mogą być kopiowane i przenoszone na inne nośniki danych lub urządzenia techniczne bez utraty ich zawartości. Taka cecha z pewnością stanowi ułatwienie dla organów procesowych i biegłych, którzy mogą badać, a także wykonywać inne czynności, nie obawiając się o utratę lub uszkodzenie materiału dowodowego⁴⁷. Łatwość powielania elektronicznych środków dowodowych powoduje jednak również, że mogą być manipulowane i oferowane we wniosku dowodowym w zniekształconej formie. Trudności może zatem sprawiać ustalenie autentyczności dowodów elektronicznych. Kopie dokumentu elektronicznego od oryginału można odróżnić jedynie za pomocą metadanych. W wielu sprawach sędziowie nie są w stanie samodzielnie odróżnić zapisu pierwotnego od zapisu wtórnego, konieczne jest więc korzystanie z pomocy biegłych;
- brak określonego nośnika przechowywania. Elektroniczny format danych oznacza, że dane mogą być zapisane na materialnych nośnikach informacji lub w internecie. Dowody elektroniczne w przeciwieństwie do tradycyjnych dowodów nie są więc powiązane ze ściśle określonym nośnikiem⁴⁸.

Wymienione cechy dowodów elektronicznych wskazują na ich szczególny charakter. W literaturze zwraca się uwagę na rosnącą liczbę spraw, w których dowody cyfrowe zostały przeoczone lub błędnie zinterpretowane. W celu zmniejszenia ryzyka błędów i błędnych interpretacji konieczne jest ujednoczenie sposobu ich analizy. Sędziowie powinni być w stanie nie

⁴⁴ Zob. D.M. Tsekhan, *Tsyfrovii dokazy: poniattia, osoblyvosti ta mistse u systemi dokazu vannia*, „Naukovyi Visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu” 2013, vol. 5, s. 257.

⁴⁵ Zob. bliżej: A. Shtefan, *op. cit.*, s. 3.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Zob. A. Lach, *Dowody elektroniczne...*, s. 32.

⁴⁸ Zob. A. Shtefan, *op. cit.*, s. 3.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

tylko ocenić dowody elektroniczne, lecz także uzasadnić swoje oceny w sposób przejrzysty, poprawny, spójny oraz zrozumiały dla uczestników postępowania. Rozwiązaniem mogłoby być opracowanie wytycznych dotyczących przeprowadzania oraz oceny dowodów elektronicznych poprzez dobranie odpowiednich strategii ich analizy i interpretacji⁴⁹.

Szczególony charakter dowodów elektronicznych uzasadnia również potrzebę stosowania odrębnego sposobu przeprowadzania elektronicznego materiału dowodowego. W polskim systemie prawnym dowody elektroniczne nie zostały wyodrębnione jako samodzielny środek dowodowy. Dane elektroniczne zazwyczaj będą stanowiły dokument z uwagi na szeroki zakres tego pojęcia lub sposób ich przeprowadzenia określi sąd zgodnie z ich charakterem, stosując odpowiednio przepisy o dowodach (art. 309 k.p.c.). Stosowanie prawa pozostawiono więc w znacznym stopniu sądowni. Brak szczegółowych regulacji stwarza szersze możliwości oceny oraz ewentualnego zastosowania dowodu elektronicznego w konkretnym postępowaniu cywilnym.

Wydaje się, że różne dowody powinny odpowiadać różnym kryteriom dopuszczalności, w związku z czym dopuszczalność dowodów utrwalonych w formie elektronicznej należy badać w sposób zindywidualizowany. Brak szczegółowych regulacji może stanowić wyzwanie dla stron, które stosując prawo procesowe, nie posiadają wykształcenia prawniczego lub nie korzystają z pomocy profesjonalnego pełnomocnika. Ponadto problemem może być stan niepewności uczestników postępowania, w którym nie znają zamierzeń sądu co do sposobu przeprowadzania i analizy dowodu. Rozwiązaniem mogłoby być zakwalifikowanie dowodu elektronicznego jako szczególnego środka dowodowego oraz określenie reguł jego przeprowadzania, co pozwoliłoby na wykorzystywanie dowodów elektronicznych w sprawach cywilnych w jednolity sposób i na tożsamych zasadach lepsze przygotowanie stron do rozprawy, a także zlikwidowanie stanu niepewności, w którym strony nie znają zamierzeń sądu co do sposobu przeprowadzania dowodu⁵⁰.

PODSUMOWANIE

Wydaje się, że konieczne jest podjęcie tematyki elektronicznych środków dowodowych również w kontekście postępowania cywilnego, ponieważ w praktyce sądowej coraz częściej

⁴⁹ E. Casey, *Standardization of Forming and Expressing Preliminary Evaluative Opinions on Digital Evidence*, "Forensic Science International: Digital Investigation" 2020, vol. 32, s. 1.

⁵⁰ Badając wartość dowodową przekazanych danych elektronicznych, sąd musi zdecydować, czy dane mają wartość dowodową, a także ocenić, czy informacje zapisane w postaci elektronicznej są wiarygodne. W Polsce nie ma jeszcze wytycznych, które dotyczyłyby oceny dowodów elektronicznych, natomiast w USA takie zalecenia zostały wskazane już w 2001 r. Regulamin proceduralny Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych wymienia, jakie czynniki mogą być brane pod uwagę przy dokonywaniu oceny wagi dowodowej dokumentów elektronicznych w postępowaniu cywilnym. Zgodnie z regulaminem, oceniając wagę dowodową dokumentu elektronicznego, sąd może wziąć pod uwagę następujące kryteria: 1) wiarygodność sposobu lub metod, w jaki zostały przekazane, wygenerowane lub przechowywane; 2) wiarygodność sposobu, który posłużył do identyfikacji jego twórcy; 3) integralność systemu teleinformatycznego, w którym jest on przechowywany lub zapisany; 4) jakość oraz charakter informacji, które dostały się do systemu teleinformatycznego, na którym wiadomość elektroniczna lub dokument informacyjny zostały oparte; 5) inne czynniki, które według oceny sądu mogłyby mieć wpływ na dokładność lub integralność dokumentu elektronicznego lub wiadomości elektronicznej zawierającej dane. Zob. ChanRobles Virtual Law Library, *Rules on Electronic Evidence*, 2001, <https://www.chanrobles.com/rulesonelectronicvidence.htm#.YFWpd51KhPY> (dostęp: 27.04.2024).

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

wykorzystywane są materiały elektroniczne w celu udowodnienia swoich roszczeń, co wskazuje na wzrost świadomości w zakresie wykorzystywania dowodów elektronicznych. Przepisy są coraz doskonalsze, a ich ciągle udoskonalanie pozwala zapewnić przestrzeń dla szerokiego wykorzystywania dowodów elektronicznych w sprawach sądowych, ukazując jednocześnie ich ogromne zalety. Prawidłowe i sprawne wykorzystywanie dowodów elektronicznych przekłada się nie tylko na jakość i szybkość postępowania, lecz także na jego ekonomię. W mojej ocenie w celu usprawnienia postępowań sądowych warto nadal tworzyć i ulepszać istniejące systemy informatyczne, takie jak Krajowy Rejestr Sądowy (KRS), Centralna Ewidencja i Informacja o Działalności Gospodarczej (CEIDG) czy programy umożliwiające pracę z dokumentami elektronicznymi (takie jak sędzia 2.0), jak również przeprowadzać szkolenia z zakresu pracy z dokumentami sporządzonymi w postaci elektronicznej. Warto też rozwijać mechanizmy elektronicznego wymiaru sprawiedliwości (takie jak Elektroniczne Postępowanie Upominawcze, EPU) oraz rozważyć wprowadzenie elektronicznego systemu wymiaru sprawiedliwości, który umożliwiłby stronom postępowania składanie dokumentów online oraz zdalne monitorowanie postępów w sprawie. Rozwiązaniem mogłoby być również wprowadzenie zasad, wytycznych lub zaleceń dotyczących obsługi danych cyfrowych. Podjęcie tych kwestii wydaje się niezbędne dla dalszego rozwoju instytucji dowodu elektronicznego w polskim postępowaniu cywilnym.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

- Adamski A., *Prawo karne komputerowe*, Warszawa 2000.
- Baturo W. (red.), *Encyklopedia popularna PWN*, Warszawa 2017.
- Casey E., *Standardization of Forming and Expressing Preliminary Evaluative Opinions on Digital Evidence*, "Forensic Science International: Digital Investigation" 2020, vol. 32, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.fsidi.2019.200888>.
- Chvankin C.A., *Audio and Video Recordings as a Type of Electronic Evidence in Civil Proceedings*, "Theory and Practice of Jurisprudence" 2020, vol. 2(18), DOI: <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2020.18.218694>.
- Čėsna R., *Aspects of Using Electronic Evidence in Civil Proceedings*, "Jurisprudencija" 2007, no. 10.
- Drogoziuk K., Golubeva N., *Web-Page Screenshots as Evidence in Civil Procedure of Ukraine*, "Masaryk University Journal of Law & Technology" 2019, vol. 13(1), DOI: <https://doi.org/10.5817/MUJLT2019-1-5>.
- Flaga-Gieruszyńska K., *Inne środki dowodowe*, [w:] *System Postępowania Cywilnego*, t. 2: *Dowody w postępowaniu cywilnym*, red. Ł. Błaszczak, Warszawa 2021.
- Kaczmarek-Templin B., *Pojęcie dokumentu a pojęcie dokumentu elektronicznego*, [w:] *Dowód z dokumentu elektronicznego w procesie cywilnym*, Legalis 2012.
- Kirsanova N., Gogoleva V., Zyabkina T., Semenova K., *The Use of Digital Technologies in the Administration of Justice in the Field of Environmental Crime*, "E3S Web of Conferences" 2021, vol. 258, DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202125805035>.
- Lach A., *Dowody elektroniczne w procesie karnym*, Toruń 2004.
- Mason S., Seng D., *Electronic Evidence*, London 2017, DOI: <https://doi.org/10.14296/517.9781911507079>.
- Misztal-Konecka J., *Billingi i nagrania rozmów jako dowody w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Ewolucja prawa polskiego pod wpływem technologii informatycznych. Elektroniczne aspekty wymiaru sprawiedliwości*, red. J. Misztal-Konecka, G. Tylec, Lublin 2012.
- Sannicandro L.A., *Digital Evidence in Civil and Criminal Tax Cases*, "Journal of Tax Practice & Procedure" 2019, vol. 21(5).

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

Shtefan A., *Electronic Evidence Characteristics and Features of Use*, “Theory and Practice of Intellectual Property” 2019, no. 6, DOI: <https://doi.org/10.33731/62019.188333>.

Stefanowicz B., *Spoleczne funkcje informacji*, „Studia Informatica” 2009, nr 24.

Szachnitowski M., *Dowód elektroniczny w postępowaniu karnym*, [w:] *Katalog dowodów w postępowaniu karnym*, red. P. Czarnecki, M. Czerwińska, Legalis 2014.

Tsekhan D.M., *Tsyfrovii dokazy: poniattia, osoblyvosti ta mistse u systemi dokazu vannia*, „Naukovyi Visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu” 2013, vol. 5.

Zedler F., *Dowód z dokumentu elektronicznego w postępowaniu cywilnym*, [w:] *Ius est a iustitia appellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, M. Pazdan, Warszawa 2017.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

ChanRobles Virtual Law Library, *Rules on Electronic Evidence*, 2001, https://www.chanrobles.com/rulesonelectronic_evidence.htm#.YFWpd51KhPY (dostęp: 27.04.2024).

Council of Europe, *Electronic Evidence in Civil and Administrative Proceedings: Guidelines Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 30 January 2019 and Explanatory Memorandum*, <https://rm.coe.int/guidelines-on-electronic-evidence-and-explanatory-memorandum/1680968ab5> (dostęp: 27.04.2024).

European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), *European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and Their Environment*, 2018, <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c> (dostęp: 27.04.2024).

Federal Bureau of Investigation (FBI), <https://archives.fbi.gov/archives/about-us/lab/forensic-science-communications/fsc/april2000/swgde.htm> (dostęp: 27.04.2024).

Informacja, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/informacja;3914686.html> (dostęp: 27.04.2024).

Informacja, <https://sjp.pwn.pl/sjp/informacja;2466189.html> (dostęp: 27.04.2024).

Kłodawski M., *Pojęcie informacji w naukach teoretycznoprawnych*, 2012, https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/316/Maciej_Klodawski_-_Pojecie_informacji_w_naukach_teoretycznoprawnych.pdf (dostęp: 27.04.2024).

Lach A., *Dowody cyfrowe w postępowaniu karnym, wybrane zagadnienia praktyczne i teoretyczne*, 2004, http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/24720/PDF/Dowody_cyfrowe_w_postepowan.pdf (dostęp: 27.04.2024).

Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli. Uzyskiwanie i przetwarzanie przez uprawnione podmioty danych z bilingów, informacji o lokalizacji oraz innych danych, o których mowa w art. 180 c i d ustawy Prawo telekomunikacyjne*, 2013, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,5421,vp,7038.pdf> (dostęp: 27.04.2024).

Podpis elektroniczny (prawo), [https://pl.wikipedia.org/wiki/Podpis_elektroniczny_\(prawo\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Podpis_elektroniczny_(prawo)) (dostęp: 27.04.2024).

Scientific Working Groups on Digital Evidence and Imaging Technology, *Best Practices for Digital Evidence Laboratory Programs Glossary: Version 2.7*, 2011, https://www.crime-scene-investigator.net/swgde_swgit_glossary_v2-4.pdf (dostęp: 27.04.2024).

Stefanowicz B., *Informacja*, [https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/4341/Rep'InformacjaCaliosc'2014.docx?sequence=1&isAllowed=y](https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/4341/Rep%27InformacjaCaliosc%2014.docx?sequence=1&isAllowed=y) (dostęp: 27.04.2024).

U.S. Department of Justice, *Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders*, 2001, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/187736.pdf> (dostęp: 27.04.2024).

U.S. Department of Justice, *Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders*, 2008, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/219941.pdf> (dostęp: 27.04.2024).

U.S. Department of Justice, *Forensic Examination of Digital Evidence: A Guide for Law Enforcement*, 2004, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/199408.pdf> (dostęp: 27.04.2024).

AKTY PRAWNE

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. 2020, poz. 2320).

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

The English-language text shall constitute the original version of the article. The Polish-language version of the article is only an illustrative version

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. 2021, poz. 1177).

Ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (t.j. Dz.U. 2024, poz. 18).

Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (t.j. Dz.U. 2024, poz. 30).

Ustawa z dnia 5 września 2016 r. o usługach zaufania oraz identyfikacji elektronicznej (Dz.U. 2024, poz. 422).

Ustawa z dnia 30 sierpnia 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks spółek handlowych oraz niektórych innych ustaw (t.j. Dz.U. 2021, poz. 1090).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 910/2014 z dnia 23 lipca 2014 r. w sprawie identyfikacji elektronicznej i usług zaufania w odniesieniu do transakcji elektronicznych na rynku wewnętrznym (eIDAS) oraz uchylające dyrektywę 1999/93/WE (Dz.Urz. L 257/73, 28.08.2014).

ORZECZNICTWO

Uchwała SN z dnia 6 sierpnia 2020 r., III CZP 78/19, Legalis nr 2422748.